

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ, ИЛИМ ЖАНА ЖАШТАР
САЯСАТЫ МИНИСТРЛИГИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

**(И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети –
тең уюштуруучусу)**

Д 13.05.302. Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 494.3:371.3:370.186

НАЗАРБЕКОВА КҮКҮН

**ОРТО МЕКТЕПТЕРДЕ КЫРГЫЗ ТИЛИ БОЮНЧА ӨТКӨРҮЛҮҮЧҮ
КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ ЖУМУШТАР**

13.00.02. – окутуунун теориясы жана методикасы (кыргыз тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын авторефераты

Бишкек – 2006

Иш Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун методикасы кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин кандидаты,
доцент Ж.А.Чыманов

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору,
профессор Б.Ө.Өмүралиев,
педагогика илимдеринин кандидаты
профессор С.У.Үсөналиев

Жетектөөчү мекеме: Х.Карасаев атындагы Бишкек
гуманитардык университети
Кыргыз тили кафедрасы, социалдык
иштер, психология жана педагогика, кафедрасы

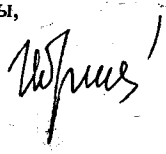
Диссертациялык иш 2006-жылдын 28 06 саат 16⁰⁰
Кыргыз билим берүү академиясынын (тең уюштуруучусу – И.Арабаев
атындагы КМУ) алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты)
окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д13.05.302.
диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720040, Бишкек шары, Эркиндик проспекти, 25.

Диссертациялык иш менен Кыргыз билим берүү академиясынын Илимий
китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2006-жылдын 28 06 таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, улук
илимий кызматкер

Ибраева Н.И.

3 ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Жалпы эле билим берүү адам коомунун жашоо-турмушунун составдык бөлүгү катары анын абалын жана келечекке кам көрүүсүн чагылдырып турган күзгү болуп саналат. Кандай гана билим берүү болбосун анын өзөгүн эне тилди окутуп үйрөтүү маселеси түзүп, ал аркылуу, аны өздөштүрүү аркылуу жалпы билим берүү процессинин деңгээли аныкталып тураары белгилүү. Анткени эне тил билим берүүнүн бир предмети катары гана эмес, жалпы эле билим берүүнүн негизги жана бирден-бир каражаты да болуп саналат. Демек, эне тилин окутууну уюштуруу, аны жакшыртуу, өркүндөтүү боюнча жасалган ар бир иш-аракет жалпы билим берүү процессине өз таасирин тийгизет. Эне тилди окутууга коюлуп жаткан бүгүнкү талаптар сабак процессин жакшыртууну, сабакты, мектептен тышкаркы иштерди, кошумча билим берүүнү өркүндөтүүнүн зарылдыгын айгинелеп турат.

Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамында: “Балдарга, өспүрүмдөргө жана жаштарга кошумча билим берүү мектептен тышкаркы, мектепке чейинки билим берүү уюмдарында, мектептерде жана кошумча билим берүүчү башка уюмдарда ишке ашырылат, инсандын андап-билүүгө жана чыгармачылыкка болгон умтулуусун өнүктүрүү, инсандын коомдун жана мамлекеттин талаптарын көздөп, кошумча билим берүү программаларын жана кызмат көрсөтүүлөрүн ишке ашырууну камсыз кылат жана ыктыярдуу башталыштарда жүзөгө ашырылат”, -деп¹ өзүнчө статья (17) менен кошумча билим берүү маселеси каралып, андан көрүнүп тургандай, мындай билим берүү ыктыярдуу жүргүзүлөрү көрсөтүлгөн.

Аталган мыйзам жана башка мамлекеттик деңгээлде кабыл алынган чечимдер, билим берүүнүн жаңы концепциялары, стандарттары жалпы билим берүүчү мектептерде окутулуп жаткан предметтерди, анын ичинде, кыргыз тилин окутууну жаңы баскычка көтөрүү талабын койдү. Эне тилди окутуунун негизги максаты улуттук тил аркылуу улуттук жетишкендиктерди жана баалуулуктарды андап-билүү, сактоо жана жаңылоо, улуттук маданият, элдик каада-салт, ыймандык жана эстетикалык дөөлөттөрдү сактоо менен бирге эне тилинде эркин, так жана жеткиликтүү кылып өз оюн айта билүүгө, жаза билүүгө өспүрүм жаштарды үйрөтүү болуп калды. Эне тилин мыкты өздөштүрүү аны оозеки жана жазуу кебинде ыктуу колдоно билүү руханий – өнүгүүнүн да кубаттуу фактору болот. Бекеринен, эне тилди улуу дидакт К.Д.Ушинский мектеп да, китеп да болбогон замандан бери жаштарды тарбиялап келе жаткан элдик улуу устат катары баалаган эмес. Эне тилди

¹ Билим берүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамы //Эркинтоо, 2003, 13-май.

мыкты билбей туруп таанып-билүү, өнүгүү процесстери болушу мүмкүн эмес. Анткени тил ойлоо, өнүгүү менен ажырагыс байланышта болот.

Көрсөтүлгөн максаттарга жетүүдө негизги роль кадимки сабакка тиешелүү. Бирок, бул ишмердүүлүктө сабактан тышкаркы иштер да маанилүү роль ойноп, ал билим жана таалим-тарбия берүүнүн ажырагыс составдык бөлүгү болуп саналат. Билим берүүнүн өзү – комплекстүү мамиле кылууну талап кылган процесс.

Ал процесс сабакты, андан тышкары иштерди, массалык-маданий иш-чараларды ж.б. өз ичине камтыйт. Демек класстык сабакты класстан тышкаркы иштер менен органикалык байланышта, биримдикте жүргүзүү өзгөчө мааниге ээ. Бул биримдикти туура уюштуруу жана жүргүзүү өспүрүмдөрдүн чыгармачылыгын, өз алдынчалуулугун өркүндөтүүгө, инсан катары өнүгүүсүнө ыңгайлуу өбөлгө түзөт. Мындагы негизги кыйынчылык ар бир окуучунун жеке кызыкчылыгы, индивидуалдуу өзгөчөлүгү, максат-мүдөөсү менен жүргүзүлүүчү иштерди айкалыштыра алууда пайда болот. Ушул өзгөчөлүккө ылайык группалык, массалык же индивидуалдуу иш-чаралар жүргүзүлүп, аларга педагогикалык талаптарга жараша мамиле кылуу зарылдыгы бүгүнкү күндө алдыңкы планга чыккты.

Кыргыз тили боюнча иштелүүчү класстан тышкаркы иштердин эне тилди окутуудагы, жалпы эле билим берүүдөгү барк-баасы, мааниси толук таанылып, атайын көңүл бурулса да кыргыз тилин окутуунун методикасы илиминде бул маселе атайын илимий-методикалык изилдөөнүн объектисине алынбай келди. Методикадагы бул абал илимдин өзүнө да, кыргыз тилин окутуу процессине да өзүнүн терс таасирин тийгизип келди.

Кыргыз тилин окутуунун методикасындагы бул абал жана ага ылайык мектеп практикасында класстан тышкаркы иштерди жүргүзүү жумуштары кеңири жайылбагандыгы аталган теманын актуалдуулугун аныктады.

Диссертациялык иштин темасы “Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү” (2003), Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тили жөнүндөгү (2004) мыйзамдарынын талаптарына ылайык иштелип чыккан “Кыргыз тилин окутуунун методикасы” типтүү программасы менен түздөн-түз байланышта, анын талаптарына шайкеш келет. Кыргыз тили боюнча азыркы өндүрүштөгү орто мектептердин окуу программасынын талаптарын турмушка ашырууга көмөк берет.

Изилдөөнүн объектиси - жалпы билим берүүчү орто мектептерде кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүү процесси.

Изилдөөнүн предмети - кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүүнүн педагогикалык-дидактикалык негиздери, аларды уюштуруунун жана өткөрүүнүн мазмуну жана формалары.

Изилдөөнүн максаты – кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы иштердин алда канча алгылыктуу формаларын, мазмунун аныктоо, аларды уюштуруунун жана жүргүзүүнүн эффективдүү ык-жолдорун ишгеп чыгып, сунуш кылуу, алар аркылуу окуучуларды эне тилди үйрөнүүдөгү таанып-билүү, өздөштүрүү жана колдонуу ишмердүүлүктөрүн активдештирүү.

Изилдөөбүздүн максатына ылайык ага төмөнкүдөй илимий божомолдоолор (гипотеза) коюлду. Кыргыз тили боюнча өткөрүлүүчү класстан тышкаркы жумуштар:

- кыргыз тили боюнча билим берүүнүн сабактан кийинки негизги формасы катары толук таанылганда;
- кыргыз тилин үйрөтүү процессиндеги анын ролуна маани берип, класстан тышкаркы жумуштардын максат-милдеттери толук аныкталып, такталганда;
- класстан тышкаркы жумуштарды уюштуруунун принциптери толук камтылганда;
- класстан тышкаркы жумуштардын формалары жана мазмундары алдын ала иштелип чыкканда гана бул багыттагы жумуштар күткөн натыйжа-жыйынтыктарды бере алат.

Коюлган максатка жана гипотезага жетүү үчүн иликтөөгө төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

- кыргыз тилинен билим берүү процессинин бир бөлүгү катары класстан тышкаркы иштердин билим жана таалим-тарбия берүү процессиндеги мааниси жана ролун аныктоо;
- мындай иштердин психологиялык жана методикалык негиздерин иликтөө;
- класстан тышкаркы иштерди уюштуруунун принциптерин аныктоо;
- мындай иштердин болжолдуу мазмунун жана структурасын ишгеп чыгуу;
- алардын алгылыктуу жана ийкемдүү деген формаларын аныктоо;
- класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнүн технологиясын ишгеп чыгуу;
- класстан тышкаркы иштердин айрым формаларынын үлгүлөрүн сунуш кылуу;
- класстан тышкаркы жумуштарды өткөрүү аркылуу окуучулардын байланыштуу кебин өркүндөтүүгө өбөлгө түзүү.

Иштин илимий жанылыгы. Диссертациялык иште кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү иштердин жол-жоболорун, проблемаларын биринчи жолу иликтөөгө комплекстүү мамиле жасалып, аны уюштуруунун жана жүргүзүүнүн лингводидактикалык негиздерин аныктоого аракеттер жасалды. Класстан тышкаркы жумуштардын мазмуну такталып, алардын алгылыктуу, ийкемдүү деген формалары иштелип чыкты, камтылуучу

лингвистикалык-теориялык материалдар көрсөтүлүп, аларды жүргүзүүнүн сабак менен болгон карым-катышы, байланышы көрсөтүлдү.

Изилдөөбүздүн методологиялык негизин педагогика, психология жана лингвистика илимдериндеги соңку изилдөөлөр, алардын тыянактары, КРнын «Билим берүү жөнүндөгү», «Мамлекеттик тил жөнүндөгү» мыйзамдары, кыргыз тилин окутуунун мамлекеттик стандарттары, жаңы концепциялары жана кыргыз тилин жалпы билим берүүчү мектептерде окутуунун нормативдик документтери (программалар) түздү.

Изилдөөдө төмөнкүдөй методдор колдонулду:

1. Теориялык методдор:

- тилди окутуунун философиялык, педагогикалык, психологиялык, социалдык мааниси, максаты жана милдети тууралуу жарык көргөн эмгектерди окуп үйрөнүү, жалпылаштыруу;
- кыргыз тилин окутуунун методикасына, класстан тышкаркы өткөрүлүүчү жумуштар боюнча жазылган илимий-методикалык эмгектерди талдоо;
- кыргыз тилин эне тил жана мамлекеттик тил катары өнүктүрүүгө багытталган мамлекеттик, өкмөттүк мыйзамдарды, документтерди жана программаларды терең өздөштүрүү.

2. Практикалык методдор:

- жалпы билим берүүчү орто мектептерде кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүүнүн абалы жана проблемалары менен жакындан таанышуу, иликтөө, сабактарга, ийримдерге ж.б. катышуу;
- мугалимдерден жана окуучулардан анкеталык суроолорго берген жоопторду алуу, аңгемелешүү, үйрөнүү жана жалпылаштыруу;
- класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү жумуштардын толук сценарийин иштеп чыгуу, аларды мугалимдердин жана өзүбүздүн жетекчилик менен өткөрүү;
- педагогикалык эксперименттерди жүргүзүү, анын жыйынтыктарын талдоо.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Сунуш кылынган методикалык жол-жоболор, иштелип чыккан ык-жолдор, ой-сунуштар кыргыз тилин окутуунун методикасын жакшыртууга кызмат кылып, практик мугалимдерге кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүгө керектүү дидактикалык маалыматтарды бере алат. Кыргыз тили боюнча келечекте филолог-окутуучу болуучу студенттерге лингвистикалык-методикалык айрым даяр материалдарды сунуш кылат. Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү иштердин айрым формаларынын болжолдуу үлгүлөрүнүн берилиши мугалимдердин бул багыттагы иштерди уюштуруусуна жана жүргүзүлөрүнө негиз боло алат. Ошону менен бирге эле кыргыз тилин окутуу-үйрөтүү иштерин өркүндөтүүгө өбөлгө түзүп, жаштардын эне тилине болгон кызыгууларын арттырып, ал боюнча илимий жана практикалык билим,

билгичтик жана көндүмдөрүн байытууга да салым кошо алат. Окуучулардын байланыштуу кебин жакшыртууга карата бир катар алгылыктуу ой-сунуштарды, факты-материалдарды бере алат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

- кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы иштердин жалпы эле билим жана таалим-тарбия берүү процессиндеги орду жана ролу;
- класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнүн психологиялык жана методикалык негиздери;
- класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнүн негизги принциптери;
- класстан тышкаркы иштердин формалары жана мазмуну;
- класстан тышкаркы иштерде камтылуучу лингвистикалык материалдар;
- класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү иштердин айрым формаларынын үлгүлөрү;
- сунуш кылынган илимий-методикалык сунуштар эксперименттик жумуштар менен такталып, колдонуудагы ийкемдүүлүгү жана алгылыктуулугу;
- класстан тышкаркы жумуштардын окуучулардын байланыштуу кебин өркүндөтүү процессиндеги ролу жана мааниси.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык ишти аткарууда изденүүчүнүн көп жылдар бою мектепте эмгектенген иш-тажрыйбаларына таянып, педагогикалык, тилди окутуунун методикасына арналган илимий эмгектерди терең талдап, жалпылаштыруу менен иштеп чыккан класстан тышкаркы иштердин үлгүлөрүн мектептерде өзү катышуу менен жүргүздү. Мындай иштерди жүргүзүү боюнча практик мугалимдердин тажрыйбаларын үйрөнүп, суроолорго берилген жоопторду талдап, иш процесстерине катышып, алардын жыйынтыктарын иште колдонду. Диссертацияда берилген теориялык жана практикалык ой-сунуштар толугу менен изденүүчү тарабынан жекече иштелди.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн жыйынтыктары Улуттук университеттин мамлекеттик тилдин теориясы жана практикасы, кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун методикасы кафедраларында талкууланды.

Эл аралык, Республикалык илимий-практикалык конференцияларда, Мамлекеттик тил күнүнө арналган окууларда баяндамалар окулуп, пикирлер айтылды. Бишкек шаарынын кыргыз тили мугалимдеринин семинарларында баяндамалар жасалды. Атап айтсак, 1991-жылы Республикалык окуу жайларда “Мамлекеттик тилдин колдонулушунун проблемалары”- деген илимий практикалык конференцияда “Жалпы билим берүүчү орто мектепте кыргыз тили боюнча кружок уюштуруу”, 1998-жылы Ч.Айтматовдун

жылдыгына арналган “Ч.Айтматов жана дүйнөлүк адабият” аттуу илимий конференцияда “Айтматов жана доор” (кече-сабак), “Улангуучу топтордо текст менен иштөө”, 2000-жылы академик К.К.Юдахиндин 110 жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык “Тил жана маданияттардын жакындашуусу” деген конференцияда “Кыргыз тили боюнча мектептерде жумалык өткөрүү тажрыйбабыздан”, Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына карата “Айыл чарба ишмерлеринин мамлекеттик тилди окутулушунун актуалдуу маселелери” аттуу конференцияда “Макал-лакаптар кыргыз тили кружогуна”, 2004-жылы “Кыргыз тилин үйрөнүүчүлөр үчүн анын базалык курсун калыптандыруу маселелери”- деген конференцияда “Мекен таануу темасындагы тексттер менен иштөө”, 2005-жылы Кыргыз-Түрк “Манас” университети жана Кыргыз Республикасынын президентине караштуу Мамлекеттик тил комиссиясы биргелешип уюштурган “Кыргыз тили – илим жана билим тили” аттуу илимий-практикалык конференцияда “Лексиканы окутууда окуучулардын өз алдынча иштөөсүн уюштуруу” деген темада докладдар окулган.

Диссертациялык иштин көлөмү жана структурасы. Диссертация киришүүдөн, эки главадан, корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат.

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын тандалышы негизделип, анын актуалдуулугу аныкталган. Изилдөөнүн максат-милдети, жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого алынып чыгуучу негизги жоболор, апробация, изилдөөнүн жыйынтыктарынын жарыяланышы тууралуу маалымат берилди.

Биринчи глава. “Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштардын таалим-тарбия берүү процессиндеги ролу” деп аталып, класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүүнүн максаты жана милдети тууралуу маселелер каралат. Ошондой эле мындай иштерди жүргүзүүдө окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүүнүн психологиялык жана педагогикалык негиздери жөнүндө кеңири сөз болот.

Экинчи глава. “Класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүүнүн мазмуну жана формалары” деген аталышта аткарылды. Бул главада класстан тышкаркы жумуштарды уюштуруунун принциптери жана формалары аныкталып, алар конкреттүү иштер (кыргыз тили ийрими, бурч, дубал газета, КВН, конкурс, кече ж.б.) боюнча аткарылуучу жумуштар аркылуу иштелип чыкты.

Корутунду бөлүмүндө изилдөө жумуштарынын негизги тыянак-жыйынтыктары белгиленип, кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүүнү жандандыруу жана өркүндөтүү боюнча ой-сунуштар берилет.

Иштин биринчи главасында («Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштардын таалим-тарбия берүү процессиндеги ролу») кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы жумуштардын билим жана тарбия берүү процессиндеги ролу жана мааниси жөнүндө ойлор айтылды. Кыргыз тили боюнча билим берүүнүн мамлекеттик стандартында: «Кыргыз тилин окутууда тилди үйрөнүүнүн коммуникативдик жана практикалык максатка багытталгандыгы жөнүндөгү идеяга чоң маани берилет.

Коммуникативдик багыттагы курстун максаты окуучунун активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу болуп эсептелет. Бул болсо окуучунун коомдук турмуштун түрдүү тармактарына чыгармачылык менен мамиле кылып, активдүү катышуусу үчүн зарыл болгон тилдик өбөлгөлөрдү практикалык жактан өздөштүрүүсүнө жетишүү, тактап айтканда, баланын коммуникативдик жөндөмүн жана кеп маданиятын керектүү деңгээлге жеткирүү дегенди туюндурат»¹ - деп айтылган.

Демек, кыргыз тилин окутууга коюлган бардык милдеттерди толук аткаруу үчүн сабак процессинде алган билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү андан ары байытуу, тереңдетүү үчүн сабакка ар тараптан жардам берүүчү билим берүүнүн башка кошумча формаларын, алардын түрлөрүн активдештирүү – бүгүнкү күндүн актуалдуу проблемасы.

Изилдөө иштерин жүргүзүү процессинде көптөгөн байкоолордун, класстан тышкаркы иштери жүргүзүүнүн абалы менен жакындан таанышуунун натыйжасында биз класстык сабак менен класстан тышкаркы иштерди айкалыштыра, биримдикте жүргүзбөстөн туруп, билим жана таалим-тарбия берүүнүн бардык маселелерин толук чечүү мүмкүн эмес экендигине бекем ынандык. Ошол эле учурда жалпы билим берүүчү мектептердин басымдуу көпчүлүгүндө класстан тышкаркы иштерди уюштуруу жана жүргүзүү каалагандай деңгээлде болбой жаткандыгына да күбө болдук. Албетте, мындай жагдай кыргыз тилин окутуу, үйрөтүү иштерине да өзүнүн таасирин тийгизип келет.

Мындай көрүнүш объективдүү жана субъективдүү бир катар жагдай-шарттар менен түшүндүрүлөт. Алардын негизгилери катары төмөнкүлөрдү көрсөтүүгө болот:

- айрым мугалимдер эмнеден баштоону жана кандай жүргүзүүнү толук жана жеткире андап-билишпейт;

¹ Республиканын мектептеринде кыргыз тили жана адабияты боюнча билим берүүнүн мамлекеттик стандарттары (V-XI класстар). Долбоор. Бишкек. 1996, 2-бет

- класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнүн мазмунун (материалдарды тандоону) так аныктай алышпайт;
- мындай иштердин спецификалык өзгөчөлүктөрүн көңүлгө албастан, аларды кадимки сабактын үлгүсүндө же үй тапшырма сыяктуу жүргүзүшөт;
- класстан тышкаркы иштердин билим жана тарбия берүү процессиндеги ордун жана ролун так аныктай алышпайт;
- мындай иштердин формаларын жана түрлөрүн толук билишпейт;
- мындай иштерди жүргүзүүнүн жол-жобосу илимий-методикалык кеңири изилденбешти, ал боюнча, жок дегенде, методикалык колдонмону жоктугу;
- класстан тышкаркы иштердин лингвистикалык жана дидактикалык негиздерин бүдөмүк түшүнүшөт ж.б.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз тили мугалимдеринин көпчүлүгү класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнү толук билишпейт, мындай иштерди жүргүзүүгө аракет кылгандары теориялык да, практикалык да кыйынчылыктарга дуушар болушат. Мындай жыйынтык үстүрт же бирин-экин фактыларга гана таянылып чыгарылган жок. Изилдөө ишибиздин жүрүшүндө Талас областындагы мектептердин кыргыз тили боюнча 186 мугалимине ушул маселе менен кайрылганыбызда, алардын 138и класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнүн жол-жобосун билбей тургандыктарын моюнга алышты.

Биздин оюбузча, бул көрүнүштө күнөөнү толугу менен мектеп мугалимине коюу чындыкка шайкеш болбой калат. Анткени педагог адистерди даярдаган жогорку окуу жайларында кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы иштердин методикасына жетишсиз көңүл бурулат, ал боюнча методикалык иштелмелер жокко эсе, андай иштерди уюштуруу жана жүргүзүү ушул убакытка чейин атайын иликтөөнүн объектисине алына элек, кыргыз тилин окутуу методикасына арналган эмгектерде бул проблемага толук көңүл бурулган эмес же учкай гана жалпы маселелер тууралуу айтылган ж.б.

Биз кыргыз тили боюнча билим берүүнүн сабактан башка ары алгылыктуу, ары ийкемдүү формасы катары ал боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү иштерди таанып-билебиз. Класстан тышкаркы иштер кыргыз тили сабагынан, жалпы эле билим жана таалим-тарбия процессинен ажыратылган, өзүнчө максат койгон, бөлөк иш-чара эмес. *Ал – билим, тарбия берүүнүн ажырагыс составдык бөлүгү, окуучулардын кыргыз тили боюнча алган билимдеринин кеңейтүүчү, толуктоочу жана практикада колдонулушун көрсөткөн, үйрөткөн, сабак процессинен айырмаланган, өзүнө мүнөздүү болгон артыкчылыктарга ээ болгон билим, тарбия берүүнүн формасы.*

Республикадагы билим берүү системасын реформалоого багытталган улуттук «Билим» программасынын белгиленген негизги беш милдетинин биринчиси билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн кеңейтүүгө арналган. Бул милдет жалпы билим берүү системасына коюлуу менен бирге ар бир

конкреттүү сабакка, предметке да жүктөлгөн. Аталган милдетке ылайык жалпы билим берүүчү мекемелерде окутулуп жаткан сабактарга, анын ичинде, кыргыз тили сабагына да кошумча милдет, жүктөрдү аткарууну талап катары койду. Натыйжада кыргыз тилин окутуунун илимий-методикалык негиздерин өркүндөтүүгө, алдыңкы тажрыйбаларды жайылтууга, окутуу процессинде инновациялык жана интерактивдүү ык-жолдорду колдонууга, мугалимдин чыгармачылык изденүүсүнө, жалпы эле билим берүү процессин толуктоого, жаңы форма, жолдорду издеп табууга кеңири жол ачылды. **2003-жылдын 25-апрелинде** кабыл алынган **«Билим берүү жөнүндөгү»** Кыргыз Республикасынын Мыйзамында: **«...билим берүү процесси - педагогдордун түздөн-түз катышуусу жана окуп жаткандардын өз бетинче окуусу менен ар кандай түрдөгү сабак өтүү формасында, ошондой эле, окуп жаткандардан жана бүтүрүүчүлөрдөн экзамен, зачет алуу, аттестациялоонун дагы башка түрлөрү аркылуу тарбиялоонун жана окутуунун уюшулган процесси»**, - деп¹, конкреттүү талап коюлуп, бир катар жаңы мүмкүнчүлүктөр ачылды.

Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы иштер окуучулардын эне тил сабагында алган билимдерин толуктоо, тилдин тарбиялык маанисин күчөтүү аркылуу алардын жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүү, кызыгууларын арттыруу, оозеки жана жазуу кептериндеги көндүмдөрдү чыңдоо максатын көздөйт. Айтылган бул пикирге, практик мугалимдердин тажрыйбаларына, методикалык эмгектерге, билим берүү боюнча кабыл алынган мыйзам-документтерге таянуу менен биз кыргыз тили боюнча өтүлүүчү класстан тышкаркы иштердин негизги максаты катары төмөнкүлөрдү белгилейбиз:

- билим берүүнүн жаңы концепциясында: «... өсүп келе жаткан муундарды улуттук маданият, элдик каада-салт, ыймандык жана эстетикалык баалуулуктар менен тааныштыруу, ошол эле учурда аны жалпы адамзаттык баалуулуктар менен айкалыштыра ишке ашыруу»², - деп белгиленген. Кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы иштер, барыдан мурда, ушул талапты турмушка ашырууга багытталган;

- кыргыз тили мамлекеттик статус алганы анын коомдук, саясий-экономикалык, маданий-массалык ички иштерди гана кеңири тейлестен, улут аралык жана эл аралык мамилелерди тейлөө кызматына да активдүү катыша баштады. Мектеп окуучулары кыргыз тилинин бул функциясы тууралуу да маалымат алууга милдеттүү;

- кыргыз тили сабагы тилди карым-катыш жасоонун негизги куралы катары жетишерлик окутканы менен, эне тил улуттук маданияттын, каада-

¹ Билим берүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамы. //Эркинтоо, 2003, 13-май.

² Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнү жаңылоонун концепциялары. – Бишкек, 1993, 3-бет.

салттын, үрп-адаттын, адептүүлүктү алып жүрүүчүсү, күзгүсү экендигин толук жеткире албайт. Бул максатты да класстан тышкаркы иштер өз мойнуна алат;

- коомдун өнүгүшү, экономикалык катыш-байланыштын түздөн-түз эл аралык, агүгүл дүйнөлүк аренага чыгышы тил маданиятынын, кеп маданиятынын да жаңы баскычка көтөрүүнү талап кылууда. Аталган талапты аздыр-көптүр канагаттандырууга да класстан тышкаркы иштер өз салымын кошууга тийиш;

- эне тилдин лексикасын, тил байлыгын жана мүмкүнчүлүктөрүн турмуш талабына ылайык жеткиликтүү колдонууга үйрөтүү;

- кыргыз тарыхын, кыргыз санжырасын үйрөтүүнүн бир булагы катары эне тилин пайдалануу;

- кыргыз тилинде иш кагаздарын жүргүзүүнү тереңдетип үйрөтүү;

- кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы иштерге катышкан окуучулар аркылуу, башка андай иштерге катышпаган окуучуларды эне тилин үйрөнүүгө кызыктыруу;

- окуучулардын орфографиялык, пунктуациялык жана стилистикалык сабаттуулуктарын арттырууга жетишүү;

- кыргыз тили боюнча оозеки кеп маданиятынын мыкты үлгүлөрүн үйрөтүү жана жайылтуу;

- өсүп келе жаткан муундун өкүлдөрүн инсан катары калыптануусуна шарт түзүү ж.б.

Бул максатты ишке ашыруу үчүн ар бир класстагы окуучулардын кыргыз тили боюнча алып жаткан билимдеринин, өздөштүрүүлөрүнүн деңгээлдерин жалпы класс боюнча жана ар бир окуучудагы жекече абалын аныктоо зарыл. Бул үчүн мугалим сабак процессиндеги ар бир окуучунун ишкердүүлүгүн, берген жоопторун, жазуу иштерин, кызыккан суроолорун тактоодон баштоосу керек.

Окуучунун тил боюнча кызыккан маселелери, сөз байлыгы, оозеки кеби терең талданат. Программалык материалдардын, окуу китебинде берилген маалыматтардын жана көнүгүү иштеринин окуучунун билим алуусуна, тилди өздөштүрүүсүнө тийгизген таасири аныкталат. Окуучуну программалык темалардын кайсынысы көбүрөөк кызыктырат, тил боюнча кайсы маселелер окуучу үчүн жетиштүү, кайсынысы жетишсиз, кайсы багыттагы иштерди тереңдетүү керек сыяктуу суроолор алдын ала такталып алынат. Андан соң окуучулардын кыргыз тили боюнча сабактан тышкаркы убактарда билим алууга кызыгуулары, эң негизгиси мүмкүнчүлүгү, убактысы барбы деген маселе чечилет. Аталган проблемалар белгилүү деңгээлде чечилгенден кийин сабактан сырткаркы иштерди жүргүзүүгө өзүнүн кандай мүмкүнчүлүктөрү, каражаттары бар, мектептин жагдай-шарты кандай иштерди жүргүзүүгө жол берет, мына ушуларды терең талдап алат.

Кыргыз Республикасынын Эл мугалими Бектур Исаков: «... кыргыз тили ойдун тактыгы, ачыктыгы жана сулуулугу менен айырмаланат. Мына ушундай туюндуруу мүмкүнчүлүгү мол, ийкемдүү, канаттуу, эрин жана келечек ээлерине өткөрүп берүү керек. Окуучу оюн өз тилинде эркин, жатык, так, таамай, чечен, таасирдүү, куюулуштура сүйлөй билсин»¹, - деген талапты коёт. Биздин пикирде бул талап кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү иштердин негизги багытын жана мазмунун аныктоого тийиш.

Белгилүү педагог-окумуштуу Кыргыз Республикасынын Эл мугалими И.Бекбоев “Билим” программасынын талаптарына ылайык жаңы муундагы мектептерди жаратуунун зарылдыгын белгилеп, анын базалык мүнөздөмөсүндө төмөнкү алты белгинин болушун көрсөткөн:

1. *Азыркы мектептин борборунда окуучу бала туруш керек;*
2. *Балдарды өзүнө тартуучу жасымдуу жасгадай түзүлүшү зарыл;*
3. *Гумандуу, демократиялык, бардыгын өзүнө тарткыч мектеп;*
4. *Ийгиликтин мектеби болууга тийиш;*
5. *Адептүү инсанды тарбиялоочу мектеп;*
6. *Үй-бүлөнүн шериги, досу болууга тийиш*².

Азыркы мектептерге коюлуп жаткан талаптардын өзүнөн көрүнүп тургандай, алардын бардыгын чечүүгө сабак процесси алсыздык кылат. Ал үчүн класстан тышкаркы иштерди жүргүзүүнү активдештирүү жана кеңейтүү зарылдыгы бар. Экинчиден, коюлуп жаткан бул талаптардын көпчүлүгү билим, тарбия берүүнүн класстагы жана андан сырткаркы иш-аракеттерди жүргүзүүнүн психологиялык негиздерине, жагдай-шарттарына түздөн-түз байланыштуу.

Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы иштерди жүргүзүү кандай формада, кандай мазмунда жана кайсы жайда иштелбесин, ал билим берүүнүн болгондо да кыргыз тили боюнча тереңдетип билим берүүнүн бир формасы болуп эсептелет. Ошондуктан мындай иштердин бардыгы педагогикалык процесс. Бул процессте максаттуулук, мазмундук жана педагогикалык компоненттер милдеттүү түрдө болушу талап кылынат. Натыйжалык компоненттердин бирине артыкчылык берилсе, же тескерисинче, экинчи, үчүнчү катардагы маселе катары каралса, каалаган натыйжаны алуу өтө кыйын.

¹ Кыргыз тилинин альтернативдүү окуу программасы V-XI класстар үчүн. Түзгөн: Б.Исаков. Бишкек, 2000, 4-бет

² Бекбоев И. Жаңы муундагы келечек мектептин базалык мүнөздөмөлөрү жана азыркы мектептин ишинин мазмунун жаңылоого коюлуучу талаптар жөнүндө. «Эл агартуу», 1999, №3-4, 1-13-беттер.

Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы иштерди пландаштыруу жана уюштуруу процессиндеги мугалимдин иш-аракеттерин эки багытта жүргүзүлүшүн максатка ылайык деп эсептейбиз. Биринчиси – өтүлүүчү материалдардын тематикасы жана мазмуну, экинчиси – аларды түздөн-түз ишке ашыруучу катышуучуларды тандап алуу.

Өтүлүүчү материалдардын тематикасын жана мазмунун иликтөөдө мугалим мына буларга таянышы талал кылынат:

1. Окуучулардын кыргыз тили боюнча программалык материалдарды өздөштүрүү деңгээли;
2. Алардын ичинен окуучуларды өзгөчө кызыктырган материалдар;
3. Окуучулар сабак процессине бөлүнгөн сааттарда алган билимдеринин жетишсиздиги, аны арттырууга бөлүнгөн убакыттын жол бербешти;
4. Билим берүү стандартынын, концепциясынын талаптарын толук аткарууга өбөлгө түзүүчү кошумча маалыматтар;
5. Эне тили боюнча алынуучу билимдердин ичинен кийинки социалдык-турмуштук ишкердүүлүктөрдү жүргүзүүдө керек болуучу материалдарды терендетип өздөштүрүү зарылдыгы;
6. Кеп маданияты, орфография боюнча кошумча маалыматтарды өздөштүрүү зарылдыгы ж.б.;

Катышуучуларды тандап алууга коюлуучу талаптардын негизин төмөнкүлөр түзүшү зарыл.

1. Окуучунун толук өз каалоосу менен келиши;
2. Окуучунун бул ишти толук аңдап-билиши;
3. Окуучунун белгилүү бир конкреттүү максатты көздөшү;
4. Окуучунун кызыгуусу, умтулуусу;
5. Окуучуларды тандоодо алардын жакшы же начар окугандыгы негизги критерий болбошу;
6. Окуучунун жеке жөндөмдүүлүгү, индивидуалдуу өзгөчөлүгү;
7. Окуучулардын социалдык-турмуштук, материалдык, үй-бүлөлүк жагдай шарты;
8. Окуучунун ата-энесинин кабардар болушу, макулдугу жана көмөгү.

Иштин экинчи главасында («Класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүүнүн мазмуну жана формалары») кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү жумуштардын мазмуну жана формалары тууралуу сөз болот.

Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү иштердин формалары же түрлөрү өтө көп жана ар түрдүү. Мындай иштердин негизгилери жана практикада көбүрөк колдонулган формалары катары лингвистикалык ийримдерди, кечелерди, КВНдерди, олимпиада, конкурстарды, дубал газеталарды, кыргыз тили бурчтарын ж.б. көрсөтүүгө болот. Булардын

айрымдары дайыма, такай иштелсе, кээ бирөөлөрү мезгил-мезгили менен, же окуу жылы боюнча бир-эки жолу өткөрүлүүчү түрлөрү да болот. Мындай иштерди группалык жана индивидуалдык иштер деп бөлүштүрүүгө жол берилет. Бул иштерди бир класстын, бир нече параллель класстын окуучулары менен, ошондой эле бир нече класстардын (мисалы, V-VI, VII-VIII кл.) окуучуларынын катышуусу менен алып барса болот.

Мындай жумуштарды жүргүзүүдө анын мазмунун алдын ала тактап, терең ойлонустуруп алуунун мааниси чоң. Иштин мазмуну толук аныкталгандан кийин аны ишке ашыруунун формасы такталат. Тандап алган формага, анын мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык мазмунга өзгөртүүлөр, толуктоолор киргизилет. Ал эми кыргыз тили боюнча ийримдерди уюштурууда иштин тематикасын тактоодон баштоо жөндүү. Тема такталган соң ал боюнча мектеп окуучуларынын алган программалык билимдери, кызыгуулары, тема боюнча өздөштүрүүгө татаал болгон маселелери иштин негизги мазмунун түзүүсү зарыл. Ийримди уюштуруу жумуштары булар менен эле бүтпөйт. Анын мүчөлөрү, жалпы эле катышуучулар такталгандан кийин ар бир катышуучунун аткаруучу иштери конкреттештирилет. Ошондой эле ал жумуш оозеки же жазуу формасындабы, баяндамабы же билдирүүбү, талкуу же дубал газетада жарыяланабы сыяктуу суроолор да чечилип, иш-аракеттер ошого багытталып жүргүзүлөт.

Класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү жумуштардын формаларынын мүмкүнчүлүктөрү, чектелүү жактары жана кыргыз тилин окутуудагы маанисин так аныктоо зарыл. Мисалы кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү КВНдерде, конкурстарда атаандашуу, утуп алууга умтулуу басымдуулук кылып, жаңы иш-аракет эмоционалдуу абалда жүргүзүлүп, команда мүчөлөрүнүн кыргыз тили боюнча билимдеринин жетиктигин, тез ойлоноусун, тапкычтыгын талап кылат. Мында берилүүчү суроолордун кызыктуулугу, проблемалуулугу, реалдуу турмуш менен байланыштуулугу да мааниге ээ болуп, аларга карата берилген жооптор, окуучулардын кеп ишмердүүлүгү адабий тилдин нормасына ылайык туура, так жана жеткиликтүү, ошол эле учурда кыскалыгы менен нускалыгы да көңүлдүн борборунда болууга тийиш.

Класстан тышкаркы жумуштардын формасына жана мазмунуна жараша ар бир ишке жалпы максаты менен бирге конкреттүү, жеке максаттар да коюлушу кажет.

Диссертациялык иште класстан тышкаркы жумуштардын ичинен негизгилерине, б.а., ийрим, дубал газета, КВН, конкурс, олимпиада, кече, жумалыктар тууралуу кеңири маалыматтар берилет. Ошондой эле айрым жумуштардын үлгүлөрү тиркеме түрүндө берилди.

Изилдөөнүн жыйынтыктары төмөнкүдөй корутунду чыгарууга жана айрым сунуштарды берүүгө мүмкүнчүлүк түздү:

1. Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жүргүзүлүүчү бардык иштер эне тили боюнча орто мектептерде билим жана таалим-тарбия берүүнүн өзүнчө бир формасы болуп саналат.
2. Класстан тышкаркы иштелүүчү иштердин бардыгы Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы жана башка нормативдик-мамлекеттик талаптарды, жоболорду, концепцияларды жана стандарттарды турмушка ашыруунун алда канча алгылыктуу формасы катары толук таанылышы жана кеңири жайылтылышы кажет.
3. Кыргыз тили боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы иштер – кадимки сабактардан айырмаланган, өзүнө гана мүнөздүү өзгөчөлүктөргө ээ болгон, сабак процессинде алган билимдерди толуктоочу, өркүндөтүүчү жана бекемдөөчү функцияга эгедер педагогикалык иш-аракет.
4. Мындай иштерди жүргүзүүдө анын жалпы эле билим жана таалим-тарбия берүү процессиндеги ролун, ордун жана максат, милдет, мазмунун аныктап, тактап алуунун мааниси чоң.
5. Класстан тышкаркы иштер окуучулардын эне тили боюнча алган билимдерин жогорулатуу, алардын таанып-билүү ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүү максатында жүргүзүлгөндүктөн, мындай иштердин психологиялык жана педагогикалык негиздерин билүү жана аларга таянуу зарыл.
6. Класстан тышкаркы иштерди уюштуруу жана алып баруу жумуштарында ага даярдык көрүү, пландаштыруу, материалдарды, темаларды ылгоо, катышуучуларды аныктоо сыяктуу маселелер комплекстүү терең ойлонулушу, чечилиши зарыл.
7. Эне тил боюнча жүргүзүлүүчү класстан тышкаркы иштерди милдеттендирүү, таңуулоо жана мажбурлоо жолу менен аткарууга жол берүүгө болбойт.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөнкү эмгектерде жарыяланган:

1. 7-8-класстарда кыргыз тилинен кружок иштерин өткөрүү. // Респ. окуу жайларда мам. тилдин колдонулуш проблемалары. Конференциянын мат-ры. - Бишкек. КМУУ. - 1991. – 60-61-бб.
2. Кыргыз тили боюнча кече уюштуруу тажрыйбабыздан. // К.К.Сартбаевдин 80 жылдыгына арналган илимий конф. мат-ры. - Бишкек. КМУУ. - 1992. – 92-93-бб.
3. Сөз түркүмдөрүн окутууда эне тили боюнча сабак жарыштын мааниси. // Тилдик байланыштар көп тилдүүлүктүн шартында. Тилди окут. Проблемалары боюнча конференциянын материалдары. – Бишкек. БГУ. - 1993. – 47-48-бб.
4. Кыргыз тили кружогун уюштуруу жана өткөрүү. // Вестник. КГНУ. Серия: филологические науки. Вып.2. – Бишкек. - 1996. – 168-173-бб.
5. Жалпы билим берүүчү орто мектепте кыргыз тили боюнча жумалык өткөрүү. // Вестник. КГНУ. Серия: филологические науки. Вып.2. – Бишкек. - 1996. – 213-218-бб.
6. Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы иштерди өткөрүүнүн билим берүүчүлүк жана тарбиялык мааниси. // Ч.Айтматовдун 70 жылдыгына арналган эл аралык практ. конф. мат-ры. - Бишкек. БГУ. -1998. -116-119-бб.
7. Дубал газета – окуучулардын речин өстүрүүдөгү негизги каражат. // Ч.Айтматовдун 70 жылдыгына арналган эл аралык практ. конф. мат-ры. - Бишкек. БГУ. - 1998. - 89-102-бб.
8. Фразеология сабагы кыргыз тил кружогунда. //Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Серия 1. Гуманитардык илимдер. – чыг.3-4. Филология. Тил таануу. – Бишкек. КУУ. - 2002. - 305-307-бб.
9. Эни тилим – эне сүтүм вечер-кеченин материалдары. // Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Серия 1. Гуманитардык илимдер. – чыг.3-4. Филология. Тил таануу. – Бишкек. КУУ. - 2002. - 308-311-бб.
10. Антонимдер кыргыз тил кружогунда. // Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Серия 1. Гуманитардык илимдер. – чыг.3. Филология. Тил таануу. – Бишкек. КУУ. - 2004. - 145-148-бб.
11. 5-6-класстарда кыргыз тил бурчун уюштуруу. //Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Серия 1. Гуманитардык илимдер. – чыг.3. Филология. Тил таануу. – Бишкек. КУУ. - 2005. – 148-150-бб.
12. Кыргыз тилиндеги макал-лакаптар боюнча сабак-таймаш өткөрүү тажрыйбабыздан. //Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Серия 1. Гуманитардык илимдер. – чыг.3. Филология. Тил таануу. – Бишкек. КУУ. - 2005. – 196-199-бб.

13. Кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы ишгерди жүргүзүүнүн лингводидактикалык негиздери. // Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Серия 1. Гуманитардык илимдер. – чыг.3. Филология. Тил таануу. – Бишкек. КУУ. - 2005. - 199-202-бб.

Күкүн Назарбекованын 13.00.02. – окутуунун теориясы жана методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча «Орто мектептерде кыргыз тили боюнча өткөрүлүүчү класстан тышкаркы жумуштар» аттуу диссертациялык изилдөөсүнө

РЕЗЮМЕ

Түйүндүү сөздөр: Билим, тарбия, класстан тышкаркы жумуштар, уюштуруу, өткөрүү, эффективдүү ык-жолдор, мазмун, форма, үлгү, ийкемдүү, алгылыктуу.

Изилдөөнүн объектиси: орто мектептерде кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштарды жүргүзүү процесси.

Изилдөөнүн предмети: кыргыз тили боюнча өткөрүлүүчү класстан тышкаркы жумуштардын дидактикалык негиздери.

Изилдөөнүн максаты: кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштарды өткөрүүнүн алгылыктуу формаларын, мазмунун аныктоо, аларды уюштуруунун жана жүргүзүүнүн каражаттарын, ык-жолдорун иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: теориялык анализ жана жалпылаштыруу, байкоо, анкета жүргүзүү, пикир алышуу, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- кыргыз тили боюнча өткөрүлүүчү класстан тышкаркы жумуштардын лингводидактикалык негиздери алгачкы жолу комплекстүү иштелип чыкты;
- андай иштердин мазмуну такталып, алгылыктуу, ийкемдүү деген формалары колдонууга сунуш кылынды;
- класстан тышкаркы жумуштардын лингвистикалык теориялык материалдары, алардын кадимки сабак менен болгон карым-катышы, байланышы көрсөтүлдү.

Изилдөөнүн практикалык мааниси:

- класстан тышкаркы жумуштарды өткөрүү боюнча иштелип чыккан ык-жолдор, ой-сунуштар кыргыз тилин окутуунун методикасына жаңы маалыматтарды бере алат;
- мектеп мугалимдерине кыргыз тили боюнча класстан тышкаркы жумуштарды уюштурууга жана өткөрүүгө практикалык даяр материалдарды берет;
- жогорку окуу жайларынын студенттерине окулуучу «кыргыз тилин окутуунун методикасы» курсунун, өзүнчө өтүлүүчү атайын курстардын мазмунун өркүндөтүүгө салым кошот;
- окуу программаларын, окуу китептерин түзүүчүлөргө айрым керектүү сунуштарды берүүгө жарайт.

РЕЗЮМЕ

на диссертационное исследование Назарбековой К. «Внеклассная работа по кыргызскому языку, проводимая в средних школах» по специальности 13.00.02 теория и методика преподавания (кыргызский язык).

Ключевые слова: образование, воспитание, внеклассная работа, организация, проведение, эффективные методы, содержание, форма, образец, гибкий, приемлемый.

Объект исследования: процесс проведения внеклассной работы по кыргызскому языку в средних школах.

Предмет исследования: дидактические основы проведения внеклассной работы по кыргызскому языку, а также разработка средств и методов их организации и проведения.

Цель исследования: определение содержания и приемлемых форм проведения внеклассной работы по кыргызскому языку, а также разработка средств и методов их организации и проведения.

Методы исследования: теоретический анализ и обобщение, наблюдение, анкетирование, беседа, педагогический эксперимент.

Научная новизна исследования:

- впервые разработаны комплексные лингводидактические основы внеклассной работы по кыргызскому языку;
- определено содержание внеклассной работы и предложены к исследованию наиболее приемлемые и гибкие формы;
- даны лингвистические теоретические материалы по внеклассной работе, их отношение и связь с обычным уроком.

Практическая значимость исследования:

- разработанные методы и формы по проведению внеклассной работы вносят вклад в методику преподавания кыргызского языка;
- данное исследование может служить готовым практическим материалом для учителей в организации и проведении внеклассной работы;
- материалы исследования могут быть использованы для усовершенствования курса «Методика преподавания кыргызского языка» и некоторых спецкурсов, проводимых среди студентов вузов;
- данная работа также может дать ряд необходимых предложений при составлении учебных программ и учебников.

To K.Nazarbekova's dissertational research «Extracurricular activities on Kyrgyz language in secondary schools».

Speciality 13.00.02. Theory and methodology of teaching (kyrgyz language)

Key words: education, upbringing, extracurricular activities, forming, organization, realization, effective methods, contents, form, pattern, flexible, acceptable.

Object of research: The process of extracurricular activities realization on Kyrgyz language in secondary schools.

Subject of research: The didactic bases of extracurricular activities realization on the Kyrgyz language.

Research aim: To define the contents and acceptable forms of extracurricular activities and methods of their organization and realization.

Methods of research: The theoretical analysis and generalization, observation, questionnaire, conversation, pedagogical experiment.

Scientific novelty of research:

- The complex lingvo-didactic bases of extracurricular activities on the Kyrgyz language have been worked out for the first time;
- The contents of extracurricular activities has been defined and the most acceptable and flexible forms were given for usage.
- The linguistic theoretical materials on extracurricular activities, their relation and connection with an ordinary lesson have been shown.

The practical value of research:

- The developed methods and suggestions on extracurricular activities realization can contribute new information to the methods of Kyrgyz language teaching.
- The given research can serve as the accomplished practical material for teachers in organization and realization extracurricular activities.
- The materials of the research can be used for the improvement of discipline "The methods of Kyrgyz language teaching" and some other electives for students in ITEES.
- The given research also can give the number of useful suggestions to the designers of the curriculums and textbooks.

